

Mer varierad läs- och skrivundervisning kan öka motivation och intresse

Inledning

Det är ingen överdrift att säga att förmågan att läsa och skriva är en förutsättning för i princip allt lärande. Därför är också skolans läs- och skrivundervisning så central. Undervisningen ska både väcka och bibehålla intresset hos eleverna såväl att läsa som att själva producera texter.

Skolinspektionen har genomfört en kvalitetsgranskning av läs- och skrivundervisningen i grundskolans tidiga år. Granskningen genomfördes i två klasser i årskurs 1 och 3 vid elva slumpvis utvalda grundskolor¹. Resultaten ger en bild av hur det ser ut i de granskade klasserna vid de elva utvalda skolorna och kan inte generaliseras till nationell nivå. Men flera av resultaten ligger i linje med vad andra resultat från forskningsrapporter och utredningar visar. Granskningen genomfördes 2013 och sammanfattas i juni 2015 genom denna artikel.

¹ Lektionsobservationer genomfördes i svenska och i andra ämnen under minst fyra dagar per klass för att få en helhetsbild av de förutsättningar för elevernas läs- och skrivutveckling som skolan ger. Därutöver har intervjuer och dokumentstudier genomförts.

Sammanfattning

Forskningen visar att god läs- och skrivförmåga bidrar till ett ökat lärande hos eleven i alla ämnen.² I de tidiga årskurserna är läs- och skrivundervisningen särskilt viktig. Eleverna ska tillägna sig läs- och skrivfärdigheterna och undervisningen ska lägga grunden för elevernas fortsatta läsande och skrivande. Detta ska ske bland annat genom att undervisningen möter eleverna på den nivå i läs- och skrivprocessen de befinner sig, tar utgångspunkt i texter från elevernas egen värld samt ger eleverna träning i att ta sig an och bearbeta olika texttyper.

Svenska grundskoleelevers läsförståelse har försämrats under de senaste decennierna. Det framgår av flera internationella kunskapsmätningar, bland annat PISA-undersökningen 2012³. Resultatförsämringen gäller både låg- och högpresterande elever, men försämringen är allra störst i den elevgrupp som redan har de lägsta resultaten.

Vårt huvudresultat från granskningen ligger i linje med tidigare studier. Granskningen visar att undervisningen inte stimulerar och utvecklar elevernas läsande och skrivande i tillräcklig grad.

- **Medelnivå.** Det är vanligt att läraren undervisar eleverna på den nivå som de flesta av eleverna i klassen befinner sig. Det leder till att läs- och skrivundervisningen i de granskade skolorna inte är tillräckligt individanpassad vare sig vad gäller stöd eller utmaning.
- **Få vardagsnära texter.** Eleverna ges inte tillräcklig möjlighet att läsa vardagsnära texter. I de tidiga årskurserna är detta särskilt viktigt för att fånga elevernas intresse och öka deras motivation att träna färdigheter och läsförståelse.
- **Får inte verktygen att läsa varierade texter.** Eleverna får inte tillräcklig undervisning i att lära sig hur de kan ta sig an och förstå olika typer av text. Informationssamhället innebär ett rikt utbud av språkliga uttryck. Om eleverna inte får undervisning i hur de konkret kan angripa olika

² Myndigheten för skolutveckling (2003) *Att läsa och skriva. En kunskapsöversikt baserad på forskning och dokumenterad erfarenhet.*

³ Programme for International Students Assessment (PISA) mäter kunskaper och färdigheter bland 15-åringar. I den mätning som gjordes 2012 utvärderades elevers läsförståelse i traditionella läsprov på papper och digitala läsuppgifter.

texter begränsas inte bara elevernas möjlighet att bredda och fördjupa sin läsförmåga utan på sikt även deras förutsättningar att göra sin röst hörd i samhället påverkas.

De brister granskningen pekar på är allvarliga mot bakgrund av hur central de tidiga årskursernas läs- och skrivundervisning är för elevernas förmåga och deras lärande i stort.

Granskningsresultat

Eleverna behöver få undervisning som är anpassad efter var de befinner sig i sin läs- och skrivutveckling

Granskningen visar exempel där undervisningen inte möter elever som börjar årskurs 1 där de befinner sig i sin läs- och skrivutveckling. Elevers kunskaper och de individuella behov av stöd och stimulans som kan ha identifierats i förskoleklassen tas exempelvis inte tillvara vid övergången till grundskolan.

På ett flertal av lektionerna ligger undervisningen på en medelnivå i stället för att innehålla den anpassning som kursplanerna i svenska och i andra ämnen föreskriver. Andra exempel är att elever med behov av stöd får vänta på stödet eller så kanske det uteblir helt. En lärare i årskurs 1 säger att det skulle behövas extraresurser periodvis.

Det finns även exempel på att andra elever ställs inför upprepningar och går miste om utmaningar i sitt fortsatta läsande och skrivande. Flera elever som redan kunde läsa när de började årskurs 1 säger att de tycker att det är *"lite tråkigt att kunna läsa"* när de börjar skolan. Genomgående används tyst läsning av bänkbok för elever som snabbt blir klara med en uppgift. De får då vänta in andra elever istället för att uppgifterna konstrueras så att eleverna kan ta sig vidare på egen hand.⁴ *"Alla i vår klass är olika snabba. Vi brukar få läsa i bänkboken medan vi väntar"* *"När vi är klara tar vi tystläsning eller får rita. Tystläsning är tråkigt för jag hinner aldrig välja bra böcker."*

⁴ Språkutvecklande arbetssätt innebär bland annat att lärare ger elever uppgifter "utan tak", dvs. av sådan art att eleverna på olika sätt kan fördjupa sig och aktivt arbeta med dem under hela den avsatta tiden. Se Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012) *Utmärkt undervisning: framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Natur & Kultur, Stockholm.

Av granskningen framgår även att lärare inte ägnar tid, uppmärksamhet eller riktar pedagogiska insatser till elever som nått längre i sitt läsande och skrivande. Särskilt problematiskt blir detta i ljuset av att inte heller de elever som befinner sig i ett tidigt stadium av sin läs- och skrivutveckling får det stöd de behöver. Det gör att både elever som löper risk att halka efter, som skulle behöva mer stöd för att hänga med, och elever som kan gå snabbare fram, och behöver fler utmaningar, riskerar att tappa sugen redan i detta tidiga skede av sin läs- och skrivinläring och kunskapsutveckling.

Eleverna måste få möta fler texter från sin egen värld i skolan

Det varierar i vilken mån eleverna i de skolor som granskats ges möjlighet att arbeta med texter som de kommer i kontakt med på sin fritid. De uppgifter och det material som eleverna i de granskade klasserna arbetar med är i stor utsträckning relaterade till läroböcker, skönlitterära böcker och faktaböcker av olika slag.

Eleverna i de granskade skolorna möter inte tillräckligt mycket texter från sin egen vardag i läs- och skrivundervisning. Undervisning ska, för att stimulera lärande hos eleven, ta utgångspunkt i elevernas erfarenheter och tidigare kunskaper.⁵ Eleverna får också i liten utsträckning möjlighet att uttrycka egna erfarenheter om det område en text handlar om eller knyta an till egna tidigare kunskaper.

Det finns dock exempel på att elever får välja och fokusera på material som de är intresserade av. En elev i en av de granskade klasserna har till exempel uppmuntrats av sin lärare att läsa motorcrosstidningar. I en annan klass har en elev, som har ödlor hemma, fått arbeta med ödlor som tema. I musikämnet finns på en av skolorna exempel på skrivträning när elever får skriva text till en raplåt och exempel på lästräning när elever uppmanas att följa med i en text och säga vid vilket ord som läraren slutar spela låten. I ämnet idrott och hälsa ges på en annan skola exempel på elever som med sina kroppar formar bokstäver som bildar ord relaterade till kroppsdelar. Användning av elevernas intressen i läs- och skrivundervisningen är dock inte ett arbetssätt som tillämpas systematiskt.

⁵ Reichenberg, M (2008) *Vägar till läsförståelse: texten, läsaren och samtalet*, Natur och kultur. Langer (2004). *Getting to excellent: how to create better schools*. New York: Teachers College Press. McCormick, K (1994). *The Culture of Reading, the Teaching of English*. Manchester University Press: Manchester and New York.

Skolbiblioteken utgör en viktig resurs i att fånga elevernas intresse för text och stimulera och motivera deras läsande och skrivande genom en mångfald av olika material och utifrån deras egna intresseområden. Granskningen visar dock att skolbiblioteken inte används som det verktyg det är tänkt att vara i läs- och skrivundervisningen. Även om man på samtliga granskade skolor lånar och använder skön- och facklitteratur så har de flesta klasser inget samarbete med skolbibliotekarie/ansvarig för skolbiblioteket kring hur undervisningen kan utvecklas för att stödja elevernas kunskapsutveckling. Även de interaktiva hjälpmedel som finns och som enligt kursplanerna ska användas för att stimulera elevernas läs- och skrivutveckling används sparsamt.

Eleverna behöver få lära sig strategier för arbete med olika typer av texter

För att elever ska utveckla sin läsförmåga räcker det inte med att de får läsa mycket. De måste också få tillräckligt med undervisning om hur de kan ta sig an och bearbeta olika texter, det vill säga lära sig konkreta sätt att angripa en text så att deras läsförmåga kan breddas och fördjupas. Den variationen möter inte eleverna i de granskade skolorna. Det finns därför utvecklingsområden i skolorna både vad gäller vilka texter som används, mångfalden av texttyper och att eleverna behöver få veta hur och med vilket syfte texter ska läsas.

I granskningen finns få exempel på att elever får öva sig på att använda olika lässtrategier.⁶ Undervisningen i de granskade skolorna handlar alltså inte om hur eleverna ska gå tillväga och vilket syfte läsningen har. Flera lärare uttrycker också att de tycker att det är svårt att lära eleverna att ta sig an olika texter. Att läraren samtalar om texten och vägleder elever under pågående läsning är också ovanligt på de granskade skolorna.

Diskussion

Kvalitetsgranskningen visar att läs- och skrivundervisningen i de granskade skolorna behöver utvecklas och förbättras. Det räcker inte med att eleverna får öva sig i att läsa mycket, även om färdighetsträningen är en viktig del av undervisningen i de tidiga årskurserna. Eleverna måste också tidigt komma i kontakt med olika typer av text och få stöd i att utveckla sin läsförståelse.

Ju äldre eleverna blir desto allvarigare blir konsekvenserna om skolan inte lyckas med att få eleverna att nå de läs- och skrivfärdigheter som krävs. För att

⁶ Läsare behöver använda sig av olika konkreta strategier när de angriper olika typer av text. Undervisning i detta är centralt för elevers möjlighet att bredda och fördjupa sin läsförmåga. Skolverket (2011). *Kommentarmaterial till kursplanen i svenska*.

förebygga svårigheter i skolarbetet längre fram och säkerställa att eleverna får goda förutsättningar att nå kunskapsmålen, slutföra utbildningen och gå vidare till högre utbildning och arbetsmarknad krävs alltså tidiga insatser.⁷

En förutsättning för att eleverna ska ha möjlighet och känna motivation och intresse att lära sig läsa och skriva är att undervisningen anpassas efter deras behov och att de texter som används och som de ska arbeta med har anknytning till deras vardag. I nästa steg behöver eleverna strategier för att arbeta med text på olika sätt.

Individanpassning och vardagsanknytning gynnar eleverna

Läs- och skrivundervisningen ställer krav på att skolorna använder olika undervisningsmetoder och utvecklar undervisningen så att möjlighet ges att möta eleverna utifrån deras skilda behov och förutsättningar.

I de granskade skolorna finns elever som behöver fler utmaningar och kan gå snabbare fram och elever som behöver mer stöd för att hänga med och få sina behov tillgodosedda. När undervisningen inte anpassas tappar eleverna motivation och intresse och elevernas läs- och skrivförmåga försämras. Detta kan vara en av förklaringarna till varför elevers läsförståelse försämrats de senaste åren.

En annan viktig dimension är att anpassningen enligt läroplanen ska ske till innehåll och form, inte arbetstakt. Likaså att material och metod ska anpassas innehålls- och komplexitetsmässigt.⁸

Många elever möter andra texttyper i vardagen än de gör i skolan, till exempel serier, bloggar, chatt och nyheter. Kursplanen i ämnet svenska bejakar och tar fasta på andra textmöten. Eleverna ska få jämföra "kombinerade texter"⁹ med texter som enbart består av skrivna ord, tal eller bilder.¹⁰ För eleverna i de granskade skolorna finns flera exempel på att de inte ges möjlighet att möta och bearbeta olika vardagsnära texter.

⁷ Skolverket (2007:4). *Att läsa och skriva – forskning och beprövad erfarenhet*. Nyberg, Mats. *Läs- och skrivsvårigheter*.

⁸ Lgr 11. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Skolverket.

⁹ Texter som kombinerar ord, bild och ljud, där flera olika medier samspelar och alla behöver läsas på olika sätt för att tillsammans bli meningsbärande.

¹⁰ Skolverket (2011). *Kommentarmaterial till kursplanen i svenska*.

Forskning visar på vikten av att elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter lyfts fram och att texten sätts in i ett meningsfullt sammanhang.¹¹ Studier visar att ett autentiskt läsande, det vill säga texter som är kopplade till elevers egna erfarenheter, och skrivande har ett syfte som ligger bortom själva färdighetsträningen och utgår från individens eller gruppens kommunikativa behov.¹²

Överlag visar Skolinspektionens granskning att undervisningen är läromedelsstyrd och i stor utsträckning består av reproducerande moment med isolerad bokstavsträning och kopiering. Färdighetsträning är också central i de tidiga åldrarna men fyller inte en tillräcklig funktion om eleverna inte samtidigt får möjlighet att öva upp sin språkliga säkerhet i autentiska sammanhang som kopplar till deras kommunikativa behov i skolan och på fritiden.

Strategier för läsning är viktiga verktyg för elevernas utveckling i alla ämnen

Undervisningen ska rusta eleverna så att de utvecklar strategier för att ta sig an och förstå de olika texttyper som de kommer att möta i skolan men som också är relevanta för dem i deras vardag.

Forskningen pekar tydligt på att läsförståelse och flexibilitet i förhållande till text grundläggs i tidig ålder varför denna uppgift är särskilt viktig för de tidiga årskursernas läs- och skrivundervisning. Här finns också en potential i att texter kan sättas in i ett meningsfullt sammanhang genom att läsande och skrivande i de tidiga åldrarna ska löpa som en röd tråd genom alla ämnen. Läs- och skrivundervisningen ska inte bara bedrivas i ämnena svenska och svenska som andraspråk utan även i andra ämnen. Granskningen visar att denna möjlighet inte utnyttjas tillräckligt i de granskade skolorna.

Av forskning framgår att arbete med förförståelse är centralt för elevernas möjligheter att ta till sig innehållet i en text. Lärare kan med stor framgång stödja förståelsen genom att samtala om texten, så kallade textsamtal¹³, och då visa

¹¹Reichenberg, M (2008) *Vägar till läsförståelse: texten, läsaren och samtalet*, Natur och kultur. Langer (2004). *Getting to excellent: how to create better schools*. New York: Teachers College Press. McCormick, K (1994). *The Culture of Reading, the Teaching of English*. Manchester University Press: Manchester and New York.

¹² Krantz, J och Persson, P (2001). *Sex, godis och mobiltelefoner: pedagogik underifrån*. Lund: Moped. Sandström Madsén, I. (2007). *Samtala, läsa och skriva för att lära: i ett utvecklingsperspektiv från förskola till högskola*. Kristianstad: Kristianstad University Press.

¹³ Palincsar, A S. & Brown, A L. (1989) Classroom dialogues to promote self-regulated comprehension.

hur olika lässtrategier kommer till hjälp. Forskning anger att strukturerade textsamtal¹⁴ som berör läromedelstexter är en viktig del i undervisningen där textsamtalet erbjuder möjlighet för eleven att knyta an till erfarenheter och färdigheter. Textsamtalen är effektiva för att utveckla lässtrategier för att exempelvis se orsakssamband, dra slutsatser, generalisera, sammanfatta innehåll och identifiera budskap¹⁵.

Meningen med att lära sig olika strategier för olika slags läsning är att också kunna använda dem i andra sammanhang. I forskning används begreppet *transfer*, som innebär att en inlärd förmåga införlivas och används i andra situationer. Forskare framhåller vikten av att göra eleverna till aktiva läsare genom att lära dem använda sig av olika läsförståelsestrategier för att skapa mening i olika texter.¹⁶ Som betydelsefullt för elevens utveckling av läsförståelse framhålls även samspelet, såväl det mellan lärare och elev som det mellan eleverna.

Slutsatser

En förutsättning för elevers lärande i alla ämnen är förmågan att läsa och skriva. Svårigheter med dessa färdigheter kan få allvarliga konsekvenser varför elever tidigt måste få det stöd och den stimulans de behöver.

Elever som undervisas i olika texttyper får en större språklig säkerhet och lär sig att använda text på ett effektivt sätt som gör att de känner att deras språk räcker till. Denna säkerhet har stor betydelse i dagens informationstäta samhälle där det ställs stora krav på kommunikativ flexibilitet och kreativitet.¹⁷

När varierande textmöten, former för bearbetning och egenproduktion förekommer sparsamt eller uteblir och anpassningen till varje elevs behov inte heller är tillräcklig löper skolan också en stor risk att missa att fånga upp eleverna inte bara under en lektion eller i ett visst ämne. På sikt kan det innebära allvarliga konsekvenser för elevernas lärande i stort. Det är därför av stor vikt att läs- och skrivundervisningen förbättras och blir det flerstämmiga undervisnings-

¹⁴ Liberg, C (2005). *Hur barn lär sig läsa och skriva*. Reichenberg, M. (2008). *Vägar till läsförståelse: texten, läsaren och samtalet*, Natur och kultur.

¹⁵Reichenberg, M. (2008). *Vägar till läsförståelse: texten, läsaren och samtalet*, Natur och kultur.

¹⁶ Pressley, M. (2000). *What should comprehension instruction be the instruction of?*

¹⁷ Ibid.

sammanhang som forskning¹⁸ visar är så gynnsamt för elevernas lärande och som också elever i flera av de skolor som har granskats tydligt efterfrågar.

Läs- och skrivundervisning är hela skolans ansvar. Det ska inte bara bedrivas i ämnena svenska och svenska som andraspråk utan även i andra ämnen¹⁹. Saknas planering och systematik för skolans gemensamma arbete med läs- och skrivundervisning riskerar detta att inte inbegripas i olika ämnen och bli mindre framgångsrikt. Här har rektor ett ansvar i att ge förutsättningar för utveckling.

Det är även viktigt att lärarna kontinuerligt ges möjlighet till kompetens- och utvecklingsinsatser. I syfte att fortbilda lärare i effektiva metoder för läs- och skrivutveckling genomför Skolverket, på regeringens uppdrag, fortbildnings-satsningen Läslyftet under åren 2014–2018.²⁰

¹⁸ Dysthe, O. (1996). *Det flerstämmiga klassrummet. Att skriva och samtala för att lära*. Lund: Studentlitteratur.

¹⁹ Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 (SKOLFS 2010:37) anger att lärare ska samverka med varandra i arbetet för att nå utbildningsmålen.

²⁰ Regeringsbeslut 2013-12-05. *Uppdrag om fortbildning i läs- och skrivutveckling*. Utbildningsdepartementet